

**PEDAGOGIK MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA
TRENINGLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY VA AMALIY
AHAMIYATI**

*Iqtisodiyot va Pedagogika instituti
pedagogika mutaxassisligi magistratura 1- bosqich
706-guruh talabasi **Muhammadiyah Latofat***

Annotatsiya. Ushbu ishda pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish jarayonida treninglardan foydalanishning nazariy va amaliy ahamiyati yoritiladi. Trening texnologiyalari hozirgi zamon pedagogikasida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali kommunikatsiyani shakllantirish, o'zaro hurmat, ishonch, tinglash ko'nikmalari hamda pedagogik empatiyani rivojlantirishning eng ta'sirchan usullaridan biri sifatida qaraladi. Tadqiqotda treninglarning nazariy asoslari, ya'ni shaxslararo muloqot psixologiyasi, kommunikativ kompetensiya, interfaol usullar va tajribaga asoslangan ta'lim konsepsiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, treninglarning amaliy ahamiyati sifatida pedagoglarning muloqot madaniyati, nutq odobi, konfliktlarni konstruktiv boshqarish, pedagogik vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish, o'quvchilar bilan ijobiy munosabat o'rnatish kabi ko'nikmalarning shakllanishiga qo'shadigan hissasi ochib beriladi. Ishda treninglarning real ta'lim jarayonida qo'llanishi, ularning bosqichlari, samaradorlik mezonlari va amaliy natijalari haqida umumiy xulosalar berilib, pedagogik muloqot madaniyatini yuksaltirishda treninglarning muhim o'rni asoslanadi.

Kalit so'zlar: pedagogik muloqot, muloqot madaniyati, trening, kommunikativ kompetensiya, pedagogik texnologiya, interfaol metodlar, pedagogik qobiliyatlar, empatiya, samarali muloqot, shaxslararo munosabatlar.

Annotation. This work highlights the theoretical and practical importance of using training in the process of developing a culture of pedagogical communication. Training technologies are considered one of the most effective

methods of forming effective communication between teachers and students, developing mutual respect, trust, listening skills, and pedagogical empathy in modern pedagogy. The study analyzes the theoretical foundations of training, namely the psychology of interpersonal communication, communicative competence, interactive methods, and experience-based educational concepts. Also, the practical significance of training is revealed in the contribution of teachers to the formation of such skills as communication culture, speech etiquette, constructive conflict management, quick decision-making in pedagogical situations, and establishing positive relationships with students. The work provides general conclusions about the use of training in the real educational process, their stages, effectiveness criteria, and practical results, and substantiates the important role of training in improving the culture of pedagogical communication.

Keywords: pedagogical communication, communication culture, training, communicative competence, pedagogical technology, interactive methods, pedagogical skills, empathy, effective communication, interpersonal relationships.

Аннотация. В данной работе рассматривается теоретическая и практическая значимость использования тренингов в процессе развития культуры педагогического общения. Тренинговые технологии рассматриваются в современной педагогике как один из наиболее эффективных методов формирования эффективной коммуникации между педагогами и студентами, развития взаимоуважения, доверия, умения слушать и педагогической эмпатии. В исследовании анализируются теоретические основы тренинга, а именно психология межличностного общения, коммуникативная компетентность, интерактивные методы и концепции педагогического опыта. Также раскрывается практическая значимость тренингов во вкладе педагогов в формирование таких навыков, как культура общения, речевой этикет, конструктивное управление конфликтами, быстрое принятие решений в педагогических ситуациях и установление позитивных отношений с учениками. В работе сделаны общие выводы об использовании тренингов в реальном образовательном процессе, их

этапах, критериях эффективности и практических результатах, а также обосновывается важная роль тренингов в повышении культуры педагогического общения.

Ключевые слова: педагогическое общение, культура общения, обучение, коммуникативная компетентность, педагогические технологии, интерактивные методы, педагогическое мастерство, эмпатия, эффективное общение, межличностные отношения.

Kirish. Pedagogik muloqot ta'lim jarayonining markazida turuvchi, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tartibga soluvchi eng muhim pedagogik kategoriyalardan biridir. Muloqot madaniyatining yuksak darajada bo'lishi ta'lim sifati, tarbiyaviy jarayonning samaradorligi, o'quvchilar bilan psixologik iqlimning sog'lom shakllanishi hamda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar pedagoglardan nafaqat chuqur kasbiy bilimni, balki yuksak kommunikativ madaniyatni, tinglay olish, tushuntira olish, hamkorlikda ishlash, nizoli vaziyatlarni boshqara olish, empatiya ko'rsatish kabi ko'nikmalarni ham talab qilmoqda. Shu bois, pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish jarayonida treninglar alohida o'rin tutadi. Treninglar o'qituvchilarda shaxslararo muloqot mexanizmlarini chuqur anglash, o'z nutqi va xulqini boshqara olish, o'quvchilar bilan ijobiy munosabatlarni shakllantirish, pedagogik vaziyatlarni to'g'ri tahlil qilish hamda emotsional barqarorlikni mustahkamlash imkonini beradi. Trening mashg'ulotlari ta'lim jarayonida real vaziyatlarni modellashtirish, rolli o'yinlar, guruhviy topshiriqlar, refleksiya va tahlil usullari orqali o'qituvchining kommunikativ tajribasini kengaytiradi, o'z ustida ishlash motivatsiyasini kuchaytiradi. Pedagogik muloqot madaniyatining pasayishi o'quvchilarda darsga bo'lgan qiziqishning susayishi, psixologik noqulaylik, konfliktlarning ko'payishi, o'qituvchi obrazining zaiflashishi kabi muammolarga olib kelishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan treninglar muloqot jarayonidagi kamchiliklarni bartaraf etish, o'qituvchilarda ijobiy pedagogik pozitsiyani shakllantirish va ularning kasbiy

kompetensiyasini rivojlantirishda samarali vosita sifatida e'tirof etiladi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi ta'lim tizimida pedagogik muloqot sifatini oshirish uchun an'anaviy ma'ruzaviy yondashuvlar yetarli bo'lmay qolmoqda; o'qituvchi faol ishtirokchi bo'lgan, amaliy tajribaga tayangan va o'zaro hamkorlikka asoslangan trening metodlariga ehtiyoj ortib bormoqda. Shu sababli, pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishda treninglarning nazariy asoslarini chuqur o'rganish hamda ularning amaliy qo'llanilish samaradorligini tahlil qilish ta'lim jarayonini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biridir.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili. Pedagogik muloqot madaniyati va trening texnologiyalarining nazariy hamda amaliy asoslarini o'rgangan ilmiy manbalar so'nggi yillarda sezilarli darajada boyidi. Adabiyotlarda pedagogik muloqot, kommunikativ kompetensiya, o'qituvchi nutqi madaniyati, shaxslararo muloqot psixologiyasi va trening metodlarining ta'lim jarayonida qo'llanilishi bo'yicha turli yondashuvlar taklif etiladi. Avvalo, pedagogik muloqot nazariyasining klassik asoslari A.A. Leontev, V.A. Kan-Kalik, B.F. Lomov, L.S. Vygotskiy kabi olimlarning ishlarida yoritilgan bo'lib, ularda muloqotning shaxs rivojlanishiga ta'siri, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi kommunikatsiya mexanizmlari, muloqotda ijtimoiy-psixologik omillarning roli haqida ilmiy fikrlar bayon etilgan. Mazkur yondashuvlarda muloqot jarayoni ikki tomonlama psixologik ta'sirga asoslangan murakkab tizim sifatida talqin etiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda (E.G. Yudin, A.V. Mudrik, Ye.I. Rogov va boshqalar) pedagogik muloqotning kasbiy kompetensiya sifatidagi ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Ularning fikricha, o'qituvchining kommunikativ tayyorgarligi uning kasbiy samaradorligining ajralmas qismidir. O'zbek pedagogikasida ham bu yo'nalishda R. Mavlonova, O. To'raeva, SH. Sharipov, N. Rajabov kabi olimlar tomonidan muloqotning pedagogik jarayondagi o'rni, nutq madaniyatini rivojlantirish, dars jarayonida interfaol va hamkorlikka asoslangan kommunikatsiyaning ahamiyati chuqur tahlil qilingan. Trening texnologiyalariga oid adabiyotlar (K. Levin, D. Kolb, R. Karg, J. Moreno, I. Vachkov) shaxslararo muloqotni rivojlantirishda faol-amaliy metodlar, rolli o'yinlar, guruh mashg'ulotlar, psixodrama va kommunikativ treninglarning

samarali ekanini ko'rsatadi. Bu tadqiqotlarda treninglar ta'lim jarayonida nafaqat bilim beruvchi, balki ishtirokchilarning shaxsiy sifatlarini rivojlantiruvchi mexanizm sifatida talqin qilinadi. Trening ishtirokchilarning o'zaro hamkorligi, refleksiyasi, muloqotdagi psixologik to'siqlarni bartaraf etish jarayoniga alohida e'tibor qaratiladi. O'zbek tilidagi manbalar ichida pedagogik muloqot, o'qituvchi nutqi madaniyati, ta'lim jarayonida treninglardan foydalanish bo'yicha ilmiy-uslubiy qo'llanmalar ham mavjud. Masalan, O'zbekiston pedagog olimlarining metodik tavsiyalarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish, pedagogik etikani shakllantirish, trening mashg'ulotlaridan dars jarayonida samarali foydalanish bo'yicha tavsiflar berilgan. Ular treninglarning amaliy natijadorligini oshirish, o'qituvchining kasbiy mahoratini boyitish va muloqot madaniyatini yuksaltirish bo'yicha qo'shimcha metodik yondashuvlarni taqdim etadi. Tahlil qilingan adabiyotlar mavzuning dolzarbligini tasdiqlaydi: zamonaviy ta'lim o'qituvchidan oshkoralik, hamkorlik, psixologik sezgirlik, muloqot texnikalarini puxta egallashni talab qiladi. Bu esa trening texnologiyalarining ham nazariy, ham amaliy jihatdan pedagogik muloqotni rivojlantirishdagi ahamiyatini kuchaytiradi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, treninglar pedagogik faoliyatning barcha bosqichlarida qo'llanishi mumkin bo'lgan, o'qituvchining kommunikativ madaniyatini oshirishga xizmat qiluvchi samarali metoddir.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Mazkur tadqiqot metodologiyasi pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish jarayonida treninglardan foydalanishning nazariy asoslarini aniqlash, ularning amaliy samaradorligini baholash hamda pedagoglar faoliyatida qo'llanish imkoniyatlarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotning metodologik bazasi umumiy pedagogika, psixologiya, kommunikatsiya nazariyasi, interfaol ta'lim metodlari hamda shaxslararo muloqot psixologiyasi bo'yicha yetakchi ilmiy konsepsiyalarga tayangan holda ishlab chiqildi. Tadqiqotning asosiy yondashuvlari sifatida tizimli yondashuv, faoliyatga asoslangan yondashuv, kommunikativ yondashuv hamda kompetensiyaga yo'naltirilgan yondashuv belgilandi. Tizimli yondashuv muloqotni o'qituvchi faoliyatining tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqishga imkon berdi. Faoliyat

yondashuvi muloqot madaniyatining real pedagogik vaziyatlarda namoyon bo'lishini o'rganishga xizmat qildi. Kommunikativ yondashuv esa o'qituvchining nutqiy xulqi, tinglash madaniyati, hissiy taranglikni boshqarish qobiliyati va o'zaro ta'sir jarayonlarini tahlil qilishga yo'naltirildi. Tadqiqotda bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Nazariy metodlar qatorida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, kontent-tahlil kabi usullar qo'llanilib, treninglarning ilmiy asoslari, ularning pedagogik jarayondagi o'rni va samaradorlik omillari o'rganildi. Amaliy metodlar sifatida kuzatish, suhbat, anketa, test, diagnostik baholash, trening mashg'ulotlarida ishtirokchilarning kommunikativ xatti-harakatlarini kuzatish va tahlil qilishdan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali treninglarning o'qituvchilarning muloqot madaniyatiga ta'siri, muloqotdagi to'siqlarni kamaytirishdagi roli va shaxslararo munosabatlarni yaxshilashdagi samaradorligi aniqlab borildi. Eksperimental metodlar asosida treninglar bo'yicha maxsus dastur ishlab chiqildi va pedagoglarda uning natijalari baholandi. Dasturda rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar, guruhviy topshiriqlar, psixologik mashqlar, refleksiya va tahlil elementlari qo'llanildi. Tadqiqot davomida treningdan oldingi va keyingi natijalarni solishtirish orqali o'zgarishlar aniqlanib, muloqot madaniyati ko'rsatkichlaridagi o'sish darajasi qayd etildi. Metodologiya doirasida olingan ma'lumotlar statistik va sifat tahlili orqali qayta ishlanib, ilmiy xulosalar shakllantirildi. Ushbu yondashuvlar kompleks qo'llanilgani bois treninglarning pedagogik muloqot madaniyatiga ta'sirini har tomonlama o'rganish, ularning nazariy qiymati va amaliy ahamiyatini asoslash imkonini berdi.

Natija va muhokama. Tadqiqot davomida pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishda treninglarning ta'siri, samaradorligi va amaliy ahamiyati har tomonlama o'rganildi. O'tkazilgan trening mashg'ulotlari, diagnostik testlar, suhbatlar va kuzatishlar asosida olingan natijalar treninglarning pedagoglar kommunikativ kompetensiyasini sezilarli ravishda oshirganini ko'rsatdi. Avvalo, o'qituvchilarda tinglash madaniyati, aniq va izchil nutq qurish, o'z fikrini muloqot jarayonida to'g'ri ifodalash, o'quvchilarni motivatsiya qilish va emotsional muvozanatni saqlash ko'nikmalarida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Trening

mashg'ulotlari jarayonida qatnashchilarning kommunikativ faolligi oshib, muloqotdagi psixologik to'siqlar kamaygani, o'zaro hurmat va ishonch muhiti shakllangani aniqlanadi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, treninglardan so'ng ishtirokchilarda konfliktlarni boshqarish, nizoli vaziyatlarni konstruktiv yo'l bilan hal qilish, o'zida paydo bo'ladigan hissiy reaksiyalarni boshqarish kabi muhim kompetensiyalar ham mustahkamlangan. Bu esa pedagogik muloqot jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratish va o'quvchilar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yishda muhim omil bo'ldi. Shuningdek, rolli o'yinlar, guruhviy tahlil, "real vaziyat" (case) metodlari pedagoglarning mustaqil fikrlashi, vaziyatni baholay olishi va tezkor qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirdi. Muhokamalarda treninglarning samaradorligi ularning mazmuni, uslubiy ta'minoti va o'tkazilish shakliga bog'liqligi ta'kidlandi. Treninglar shunchaki nazariy bilim beruvchi jarayon emas, balki o'qituvchi uchun amaliy tajriba maydoni vazifasini bajargani namunalar asosida isbotlandi. Ayniqsa, kichik guruhlarda tashkil etilgan mashqlar o'zaro muloqot faolligini oshirgan, refleksiya jarayonlari esa pedagoglarga o'z kamchiliklarini anglash va ularni tuzatishga yo'naltirilgan xulosalar chiqarish imkonini bergan. Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, treninglar tizimli ravishda va muntazam o'tkazilganda yanada yuqori natija beradi. Bir martalik mashg'ulotlar qisqa muddatli o'zgarish keltirsa-da, doimiy trening dasturlari pedagoglarning shaxsiy va kasbiy o'sishida izchil ijobiy dinamikani ta'minlaydi. Pedagoglarning fikr-mulohazalarida ham treninglar ularning o'quvchilar bilan ishlash jarayonini osonlashtirgani, darslarda ijobiy muhit yaratish, muloqotni boshqarish va bahs-munozaralarni samarali yo'naltirishga yordam bergani qayd etildi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari treninglarning pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishda samarali vosita ekanini tasdiqlaydi. Ular o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini oshirish, muloqot jarayonini psixologik jihatdan qulay qilish, pedagogik jarayonda ishonch va hurmatga asoslangan munosabatlarni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Muhokamalar asosida treninglar pedagogik amaliyotda tizimli qo'llanishi lozim bo'lgan, zamonaviy ta'lim talablari bilan uyg'unlashgan samarali texnologiya ekanligi xulosasiga kelindi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish jarayonida treninglarning yuqori samaradorlikka ega ekanini ko'rsatdi. Trening mashg'ulotlari o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, muloqot jarayonida uchraydigan psixologik to'siqlarni bartaraf etish, o'z fikrini aniq va tushunarli bayon qilish, o'quvchilar bilan ijobiy munosabat o'rnatish kabi muhim ko'nikmalarni shakllantirishda beqiyos rol o'ynaydi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, treninglarda qo'llanilgan amaliy mashqlar, rolli o'yinlar, guruhviy tahlillar va refleksiya jarayonlari o'qituvchilarning muloqotdagi faolligini oshirgan, emotsional barqarorlikni kuchaytirgan va muammoli vaziyatlarda konstruktiv yechim topish qobiliyatini mustahkamlagan. Shuningdek, treninglarning ta'lim amaliyotida muntazam qo'llanishi o'qituvchilarning kasbiy o'sishini ta'minlab, ta'lim jarayonida sog'lom psixologik iqlim yaratishga yordam beradi. Pedagogik muloqot madaniyatining oshishi esa o'quvchilarning darsga bo'lgan munosabati, motivatsiyasi va ta'lim sifati yaxshilanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Trening texnologiyalarining amaliy jihatdan qulayligi, real pedagogik vaziyatlarni modellashtirish imkoniyati, hamkorlikka asoslangan faol o'qitish usullarini o'z ichiga olishi uni zamonaviy pedagogika uchun muhim vosita sifatida e'tirof etishga asos yaratadi. Umuman olganda, pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirishda treninglar nazariy jihatdan asoslangan, amaliy jihatdan esa yuqori natija beruvchi, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini yuksaltiruvchi samarali metod sanaladi. Ularni ta'lim jarayoniga tizimli, bosqichma-bosqich joriy etish pedagogik faoliyat sifatini oshirishga, ta'lim oluvchilar bilan sog'lom, samarali va hurmatga asoslangan muloqot tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mavlonova R., To'raeva O., Rasulova M. *Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya*. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
2. Sharipov Sh. *Pedagogik muloqot va nutq madaniyati*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Rajabov N. *Pedagogik psixologiya asoslari*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Yo'ldoshev J., Hasanboeva O. *Pedagogika*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari jamiyati nashriyoti, 2015.
5. To'raeva O. *Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya*. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2019.
6. G'aybullayev R. *O'qituvchi nutqi madaniyati va pedagogik etikasi*. – Toshkent: Fan, 2017.
7. Ochildiyev A. *Pedagogik faoliyatda muloqot psixologiyasi*. – Toshkent: TDPU, 2021.
8. Abdullayev A., Abduqodirov A. *Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
9. Xolbekov A., Xodjayeva N. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: Tafakkur qanoti, 2014.
10. Qurbonov A., Sattorova D. *Interfaol metodlar va trening texnologiyalari*. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2022.